

MODERN ULUSLARARASI TOPLUMDA HUKUKÇU*

(LAWYER IN MODERN INTERNATIONAL SOCIETY)

Prof. Dr. Dr. h.c. Ingo von Münch**

Çev./ Translated by: Araş. Gör./ Res. Asst. Çiğdem Vardar***

ÖZ

Kişileri hukuk öğrenimine iten motivasyonlara değinilmiş, ayrıca siyaset hukuk ilişkisine değinilmiştir. Günümüz toplumunda hukuk ve hukukçunun yeri ve işlevi hakkında görüş ve öngörüler belirtilmiştir. Hukukun kazandığı uluslararası niteliği vurgulanmış ve hukuk eğitimine etkileri ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk eğitimi, hukukçu, uluslararası toplum, hukukun işlevi, hukukun uluslararası niteliği

ABSTRACT

The motives that motivate individuals to learn law have been explained and the relation between politics and law has been mentioned. Opinions and predictions about the place and function of law and jurist in today's society are also detailed. The international nature of the law has been emphasized and the effects on the law education have been expressed.

Keywords: Lawyer education, lawyer, international society, function of law, international aspect of law

I. Neden Hukuk?

Genç hukukçuların karşısında konuşan yaşlı bir hukukçu, öncelikle kendi öğrencilik yıllarının başlangıcını hatırlar. Öğrenciliğim, 1951 yılında Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde başladı. İkinci Dünya Savaşı, 1945 Mayıs'ında Avrupa'da sona ermişti ve geride Müttefikler'in aralıksız hava saldırılarıyla enkaza dönmüş bir Almanya kalmıştı.¹ Ben hukuk öğreni-

* Bu çeviri, 25.11.2015 tarihinde Editörler Kurulu'na ulaşılmış olup, 22.02.2016 tarihinde hakem onayından geçmiştir.

Y.N., Makale, yazarın 18.9.2015 tarihinde, Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde verdiği akademik yıl açılış dersinin genişletilmiş metnidir. Derste kullanılan kişisel üslup makalede muhafaza edilmiştir.

Ç.N., Makalenin orijinali için bkz. von Münch, Der Jurist in der modernen Gesellschaft, Jura 2016 (1): 1-7.

** Emekli Anayasa, İdare ve Uluslararası Hukuk Profesörü, Hamburg Üniversitesi.

*** Araştırma Görevlisi, Freie Universität Berlin, cigdem.vardar@fu-berlin.de.

¹ Örneğin bkz. Friedrich, Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945, 2002; Schumacher, Die Zerstörung deutscher Städte im Luftkrieg. „Morale Bombing“ im Visier von Völkerrecht, Moral und Erinnerungskultur, 2008.

mine başladığımda savaş sebebiyle harap olmuş Almanya'nın yeniden inşası da başlamıştı. İnsan vatanyıyla gurur duyabilir mi? Ben, Almanya ile gurur duyuyorum. Bir zamanlar yıkılmış, mağlup olmuş, cesareti kırılmış ve fakirleşmiş; ve ayrıca buna rağmen savaşın hemen sonrasında, kendi doğusundan gelen milyonlarca mülteciye ve sürgüne kapılarını açmış bu ülke, şimdi yalnızca demokratik bir hukuk devleti değil, aynı zamanda dünyanın en güçlü üçüncü ekonomisi. Bu etkileyici ekonomik başarının hiç de önemsiz olmayan bir kısmı, Almanya'da çalışan Türklerin eseri. Bugün itibarıyla Almanya'da 1,5 milyondan fazla Türk vatandaşı yaşıyor.² Hatta Berlin, esprili bir biçimde, üçüncü en büyük Türk şehri olarak gösteriliyor. Çok sayıda Türk vatandaşı ve 530.000 çifte vatandaşı³, Almanya'nın tamamında iş ve öğrenim alanına sahip.⁴ Söz "öğrenim" kavramına gelmişken, bu bağlamda artık bir yükseköğrenim seçme konusuna da geçiş yapılabiliriz.

Neden hukuk öğrenimi almaya karar verdiniz? Bu soru her birinize tek tek sorulsa, birbirinden oldukça farklı cevaplar gelecektir. Örneğin tercihinizdeki itici güç ailedeki bir rol model (ebeveyn, büyükanne ve büyükbaba gibi) olabilir. Ya da hak ve haksızlık kavramlarına karşı ilgi uyandırmış bir ihlale uğramış olabilirsiniz. İyi bir gelir beklentisi veya bilinen çeşitli kariyer fırsatları, ya da en nihayetinde hangi alanda öğrenim göreceğinize karar verememenin yarattığı sıkıntı da tercihinizde rol oynamış olabilir. Ülkesinin en başarılı avukatlarından biri olan tanınmış İsviçreli hukukçu Peter Nobel'e, neden hukuk öğrenimi almak istediği sorulduğunda "Her zaman bir çeşit adalet fanatığıydım" cevabını vermiş. Hukukun cazibesi nedir, sorusunu ise şöyle yanıtlamış: "Hukuk her yerde ve hep daim. İnsan yapımı, ancak buna rağmen her türden felsefi soruya konu olmakta. Devasa bir çeşitlilik. Birbirine birebir aynı olan iki vaka asla bulamazsınız."⁵ Nobel'in tespitleri doğru ve adalet için çabalamak oldukça anlamlı bir faaliyet.⁶

Ben ise kendime, neden hukuk öğrenimi almak istediğimi sorduğumda, dürüst olmam gerekirse, çok da net bir cevap veremiyorum. Ancak, kararımın nelerin sebep oluşturmadığını söyleyebilirim: Bir hukukçular ailesinden gelmiyorum; beni mağdur eden bir hak ihlaline de uğramadım ve benim kuşağım

² 31.12.2014. Kaynak: Ausländerzentralregister. Statistisches Bundesamt.

³ Burada öncelikli olarak, Vatandaşlık Kanunu'nun (StAG) 4. maddesinin 3. fıkrası gereği ya da 40b maddesine göre yabancı bir vatandaşlığın yanında Alman vatandaşlığını elde etmiş, ancak aynı Kanunun 29. maddesinin 1. fıkrasına göre reşit olduktan sonraki vatandaşlık seçme yükümlülüğüne tabi olmayan kişiler kastedilmektedir. Kaynak: 2011 yılı nüfus sayımının son günü olan 9.5.2011 tarihli sonuçlar.

⁴ Almanya'daki 2,7 milyon Türk asıllı kişinin, yani şimdi ya da geçmişte Türk vatandaşlığına sahip olan ve ebeveynlerinden en az bir tanesi Türkiye'den gelen kişilerin % 14'ü yüksek öğrenime giriş yeterliliğine sahiptir (Kaynak: Migrationsbericht des BAMF 2013). 2007 yılında, Almanya'da kazanılmış bir yüksek öğrenime giriş yeterliliği ile yaklaşık olarak 15.000, Almanya dışında kazanılmış bir yüksek öğrenime giriş yeterliliği ile 7.180 Türk vatandaşı, Alman üniversitelerinde öğrenim görmüştür. (Kaynak: DAAD).

⁵ "Wir sind global, universell"; Roger Köppel ve Lukas Maeder tarafından yapılan röportaj için bkz. DIE WELT-WOCHE (Schweiz) No: 29, 16.7.2015, s. 52/53.

⁶ Adalet kavramı ve sorunsallarına ilişkin oldukça kapsamlı literatürün içinden örnek olarak, Dokyun Kim, Gerechtigkeit und Verfassung. Eine Rawlssche Deutung der bundesverfassungsgerichtlichen Formel "eine am Gerechtigkeitsgedanken orientierte Betrachtungsweise", 2004; Bäcker, Gerechtigkeit im Rechtsstaat. Das Rechtsstaatsprinzip des Bundesverfassungsgerichts zwischen Grundgesetz und Gerechtigkeit, 2015.

için finansal beklentiler, bugünkü gibi bir rol oynamıyordu. Almanya'da daha sonra oldukça popüler olan ekonomi bilimi, psikoloji ve sosyal bilimler o zamanlar çok az talep görüyordu. Fen bilimleri ise, zayıf matemağitim yüzünden elenmişti. Dolayısıyla, hukuka alternatif olarak benim için sadece tıp, tarih ya da gazetecilik söz konusuydu. Peki, neden hukuk öğrenimini seçtim?

Geçmişe baktığımda, bunun bilinçlice alınmış kesin ve sarsılmaz bir karar olmadığını görüyorum. Aksine, daha çok sezgilere dayanan duygusal bir seçimdi. Gençliğim, savaşın bitimine ve dolayısıyla Nazi hâkimiyetinin sona ermesine kadar hukuk devleti olamayacak, keyfiliğın hüküm sürdüğü ve adaletin olmadığı bir ülkede geçti.⁷ Bu karanlık dönemde, insan hakları yabancı bir kavramdı. Belki de bu yüzden hukuk, adaletsizliğin ve keyfiliğın karşıtı olarak, benim gibi birçok genç insanı kendine çeken bir mıknatıstı. İyi kanunlara bir şekilde katkıda bulunmak, içinde yaşadığımız toplum için de bir şeyler yapmak anlamına geliyordu. Ancak, tüm bu düşünceler hukuk öğrenimimin başında belirgin değildi, aksine muğlak ve parça parçaydı.

Bazı diğer üniversite arkadaşlarımla aksine, öğrenciliğimin ne ilk döneminde ne de ilerleyen yıllarında kesin bir meslek hedefim vardı. Başarı ile bitirilmiş bir hukuk öğreniminin pek çok kariyer olanağı sunduğu ise ortada – ki bu durum, hukuk alanına bazı diğer yükseköğrenim alanları (ki, elbette her biri kendi içinde büyük değerler barındırır) karşısında açık bir üstünlük sağlar. Bir hukukçunun sahip olabileceği meslekler, büyük bir çeşitlilik gösterir: Örneğin avukat⁸; noter⁹; kadrolu şirket avukatı¹⁰; hâkim; idari memur; diplomat; uluslararası örgüt çalışanı; gazeteci (bir kuruma bağlı olarak ya da serbest); özel sektör işletmelerinde, bankalarda, sigorta şirketlerinde veya kültürel kurumlarda yönetici; üniversite öğretim üyesi ve son olarak azımsanamayacak bir oranda siyasetçi.

Siyaset tamamen olmasa da, çok büyük bir oranda kanunların ve uluslararası sözleşmelerin yapılmasıyla, yani hukuk ile uğraşır. Dolayısıyla, siyasetçi olan hukukçu sayısı hiç de az değildir.¹¹ Almanya Federal Cumhuriyeti'nin on cumhurbaşkanından dördü¹², sekiz başbakanından ise üçü¹³ hukuk-

⁷ Nazi dönemini elen alan sayısız eserden, özellikle hukukçular için ilginç olmak üzere; Rùthers, Die unbegrenzte Auslegung. Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus, 7. Bası. 2015; Gesetzessammlung: von Münch, Gesetze des NS-Staates. Dokumente eines Unrechtssystems, 3. Bası. 1994.

⁸ Hem Almanya'da hem Türkiye'de hukuk öğrencilerinin çok büyük bir bölümü, mezuniyet sonrasında serbest avukatlığı ya da kadrolu şirket avukatlığını tercih etmektedir.

⁹ Hem Almanya'da hem Türkiye'de avukatlık mesleği noterlikten ayrı yürütölen bir meslektir.

¹⁰ Alman hukukuna göre, kadrolu bir biçimde çalışan şirket avukatları, normal avukatlık mesleğini icra edemezler. Federal Adalet Bakanlığının, söz konusu hukuki durumu değıştirmek isteyen planı, Alman Barolar Birliğı tarafından eleştirilmektedir (FAZ No. 221, 23.9.2015, s. 16).

¹¹ Örneğın, Fransa Cumhurbaşkanı (François Hollande), Belçika Başbakanı (Charles Michel), Danimarka Başbakanı (Lars Lokke Rasmussen); İtalya Başbakanı (Matteo Renzi), Hırvatistan Başbakanı (Zoran Milanovic), Lüksemburg Başbakanı (Xavier Bettel), Slovakya Başbakanı (Robert Fico), Slovenya Başbakanı (Miro Cerar), İspanya Başbakanı (Mariano Rajoy); Çek Cumhuriyeti Başkanı (Borislav Sobotka), Macaristan Başbakanı (Viktor Orbán), Kıbrıs Başbakanı (Nikos Anastasiadis) hukukçudur.

¹² Gustav Heinemann, Richard von Weizsäcker, Horst Köhler, Roman Herzog.

¹³ Konrad Adenauer, Kurt Georg Kiesinger, Gerhard Schroeder.

çuydu. Şimdiki Başbakanımız Angela Merkel hukuk değil, fizik öğrenimi görmüştür. Ancak Federal Hükümet'in en güçlü bakanı olan Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble bir hukukçudur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barrack Obama, Schäuble'den daha da güçlüdür ve o da (tıpkı eşi Michelle Obama gibi) bir hukukçudur.

Aklına ileride bir gün siyasetçi olmayı koymuş genç bir hukukçuya, bu adımı erken atmamasını, öncelikle öğrendiği ve deneyimlediği mesleğinde bir şeyler başarmasını ve mesleği açısından belli bir üne kavuştuktan sonra siyasete girmesini tavsiye ederdim. Ben her ne kadar, mezuniyetimin hemen sonrasında bir siyasi partiye girsem de, aktif olarak siyaset yapmaya, yaklaşık 30 yıl sonra, 55 yaşında başladım; yani, yıllarca hukuk profesörü olarak çalışmış olduğum bir zamanda.¹⁴ Bu noktada, genç hukukçulara severek aktarmak istediğim tecrübem şudur: Bir siyasetçi, asıl mesleği ile bağıni devam ettirdiği, yani mesleğinden hiçbir zaman kesin bir biçimde kopmadığı takdirde, tartışılmaz bir bağımsızlığa sahip olmaktadır.

Elbette ki, her hukukçu Amerika Birleşik Devletleri başkanı olamaz. Ayrıca devasa bir servet de beklememelidir. Örneğin, dünyanın en zengin on kişisinin içinde bir hukukçu yoktur.¹⁵ Öte yandan, hukuk alanında – örneğin ekonomi, tıp, kimya, fizik, edebiyat alanlarının aksine – Nobel Ödülü de verilmez. Bir hukukçu, belki de savunma avukatlığı üstlendiği sansasyonel bir cinayet davası haricinde, işine ilişkin olarak çok nadiren şöhret olma beklentisi içine girebilir. Ama tüm bunlara rağmen, mezuniyet sonrasında hukukla ilgili bir meslek sahibi olmayı tercih etmek, iyi bir seçimdir; zira hukukla uğraşmak, yalnızca idealistlere özgü olmayan, güzel ve anlamlı bir faaliyettir.

Bu bağlamda, ilginç hukuki sorunlar ile mütemediyen karşılaşıldığını da belirtmeliyim – ki, burada sadece üç örnek veriyorum:

1. Futbol maçları esnasında fanatik taraftarların taşkınlıkları sık rastlanan bir durumdur. Bu sebeple, “riskli” maçların yapıldığı yerlere sayıca güçlendirilmiş, ilave polis birliklerinin gönderilmesi gerekir. Bunun maliyeti futbol ligine ya da ilgili futbol kulübüne (ki hangisi?) yüklenebilir mi?¹⁶

2. Bir milletvekiliği seçiminde hiçbir parti, meclis salt çoğunluğunu elde edememişse ve bu sebeple, birden fazla partinin içinde yer alacağı bir koalisyon hükümetinin kurulması gerekiyorsa, koalisyonu kurmaya dair sözleşme, hukuken bağlayıcı bir akit midir, yoksa yalnızca bir “centilmenler anlaşması” mıdır?¹⁷

3. 1945 yılında Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılması bir uluslararası hukuk ihlali miydi, yoksa uluslararası hukuka uygun muydu?¹⁸

¹⁴ von Münch, Spannende Jahre, 2014; s. 13 vd.

¹⁵ Forbes 2015 dünya sıralaması. Forbes'in, Türkiye'deki en zengin on kişi sıralamasında da bir hukukçu yer almamaktadır.

¹⁶ Werder Bremen ve Hamburg Spor Klubü arasında oynanan maç için görevlendirilmiş polis birliğinin maliyetinin, Bremen Eyaleti tarafından Alman Futbol Ligi'nden talep edilmesi, bilinen bir vakadır. Söz konusu alacak talebi, 425.718,11 Euro tutarındadır. (FAZ Nr. 191 v. 19.8.2015, S. 28).

¹⁷ von Münch, Rechtliche und politische Probleme von Koalitionsregierungen, 1993, s. 29 vd.

¹⁸ Atom bombası atılmasına ilişkin günümüz görüşü için bkz. Rechtsgutachten des IGH v. 8.7.1996, aktaran Bothe, ed. Graf Vitzthum, Völkerrecht, 3. Bası, 2004, Rn. 76.

Hukukçu her şeyden önce sistematik bir biçimde düşünmeyi öğrenir. Dolayısıyla, önemli ve önemsizi birbirinden ayırt etmeli, iddialarını gerekçelendirilmeli ve görüşlerini tamamen hukuki, ancak genel olarak da anlaşılabilir bir dilde ifade edebilmelidir (iyi hukukçuların aynı zamanda iyi edebiyatçı da olması tesadüf değildir; örneğin Amerika'dan Louis Begley ya da Almanya'dan Bernhard Schlink). Son olarak, genç hukukçular da bir gün yaşlanacaklar. Ancak yaşlı bir hukukçunun diğer meslek gruplarındaki akranlarına nazaran önemli bir avantajı vardır. Zira diğer meslek gruplarının aksine, ona gereken tek şey bir çalışma masası ve kişisel bir bilgisayardır – ne kimyacı gibi bir laboratuvara, ne doktor gibi bir muayenehaneye ne de pilot gibi bir uçağa ihtiyacı vardır. Bu bağlamda, Almanya'da emeklilik yaşına ulaşmış hâkim ve profesörlerin hukuk bürolarına sıklıkla “Of Counsels” olarak girdiğini ve ayrıca emekli hâkimlerin giderek artan bir biçimde arabulucu olarak, yani bir hukuki uyuşmazlıkta mahkeme dışı uzlaştırıcı olarak, faaliyet gösterdiğini¹⁹ de belirtmek gerekir.

II. Modern Toplum

Bir hukuk fakültesi diplomasının birçok farklı kariyer olanağı sunması, hali hazırda hukukçunun modern toplumdaki konumunu da belirler. Bu noktada “modern toplum” kavramıyla günümüz toplumunu kastediyorum. Dolayısıyla, modern toplumun ne zamandan beri var olduğuna, örneğin sanayileşmenin başlamasıyla mı ya da – hukuk tarihi açısından ilginç olmak üzere – anayasa hukuku, medeni hukuk ve ceza hukukundaki büyük kodifikasyon dönemiyle mi ortaya çıktığına dair bir tartışma burada pek de gerekli değil.

Modern toplum, yani günümüz toplumu monolitik bir yapı değildir. Aksine, sonsuz sayıda farklı parça ve gelişmeden oluşan bir yapboz gibidir. Ama yine de, içinde barındırdığı tüm farklılıklara rağmen, modern toplumun dört temel özelliği olduğunu söyleyebilirim:

1. Emansipasyon
2. İnovasyon
3. Uzmanlaşma
4. Uluslararasılaşma

1. Emansipasyon: Emansipasyon, yani insanın haklara sahip bir birey olarak bağımsızlığını ilan etmesi, 18. ve 19. yüzyıl Aydınlanması'nın düşünsel çocuğudur ve haklar tarihi açısından, hukuk devleti fikrinin gelişimiyle ayrılmaz bir bağ içindedir²⁰. İnsan haklarının güvence altına alınması ve bu bağlamda kadın ve erkeğin hukuki anlamda eşitliği, hukuk devletinin eseridir. Daha bundan yüzyıl öncesine kadar kadınların hukuk alanında çalışması tamamen bir istisnaydı. Oysa bugün, modern toplumda kadınlar, neredeyse dünyanın her yerinde hukuka ilişkin her türden mesleği icra edebiliyor. Çok başarılı bir hukukçu olarak gösterilecek kadınların sayısı hiç de az değildir; örneğin

¹⁹ En güncel eser olarak, Längsfeld, Anwaltpflichten und Mediation. Zu der Haftung des Parteianwalts zwischen der Rechtsferne der Mediation und der Rechtsbindung des Rechtsanwalts – zugleich eine Darstellung aktueller Rechtsfragen der Mediation, 2015; ayrıca bkz. Rüssel, Mediation in komplexen Verwaltungsverfahren, 2004.

²⁰ Bkz. Kunig, Das Rechtsstaatsprinzip. Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland, 1986; Sobota, Das Prinzip Rechtstaat, 1997.

İngiliz avukat Chery Blair (kendisi de hukukçu olan eski İngiltere başbakanı Tony Blair'in eşi) ya da insan hakları alanında uzmanlaşmış Lübnanlı avukat Amal Alamuddin (George Clooney'nin eşi) ya da Uluslararası Ceza Mahkemesi eski Başsavcısı Carla del Ponte. Bir sonraki ABD başkanının adı Hillary Clinton olabilir; böylelikle dünya gücü ABD'nin zirvesine yine bir hukukçu oturmuş olur (ki, eşi eski ABD başkanı Bill Clinton da hukukçuydu.). Almanya'da, kadın hukukçular arasında özellikle rağbet gören meslek ise hâkimliktir. Çünkü hâkimlik mesleği, görece esnek çalışma saatleri sayesinde aile hayatıyla iyi bir uyum içinde yürütülebilmektedir. Almanya'da hâkim ve savcı olarak çalışan kadınların sayısı sürekli bir biçimde artış gösteriyor. 2013 verilerine göre Hamburg'ta hakim ve savcılarının % 51,7'si; Berlin'dekilerin ise % 50,2'si kadındır.²¹ En yüksek Alman mahkemesinin, yani Federal Anayasa Mahkemesi'nin başkanlık makamında ve en yüksek Alman savcılığı olan Federal Yargıtay Başsavcılığı makamında yakın bir zamana kadar kadınlar vardı (Jutta Limbach ve Monika Harms). Bugün, Federal İş Mahkemesi'nin başkanı, bir kadındır (Ingrid Schmidt). 2014 sonu itibarıyla ise, Almanya'daki 162.695 ruhsatlı avukatın 54.139'u ve Türkiye'deki 86.981 ruhsatlı avukatın 35.216'sı kadındır. Sonuç olarak, modern toplumda hukukçu, hem kadın hem erkek hukukçuyu ifade eder.

2. İnovasyon: Son yıllarda teknolojiye, fen bilimlerinde ve tıpta kaydedilen ilerlemelerin fenomenal olduğunu söylemek, abartılı olmayacaktır. 1951 yılında üniversiteye başladığımda, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı henüz bulunmamıştı. Uzay yolculuğu, geniş bantlı televizyon, hızlı tren ya da organ nakli de yoktu. Bugünlerde ise büyük otomobil şirketleri, insansız otomobil projeleri üzerinde çalışıyor. Artık sadece kalp nakli yapılmıyor, – ürkütücü bir düşünce olarak – beyin naklinden de bahsedilir oldu.

Günlük hayat ve hukuk bilimi açısından ise, sanıyorum en önemli yenilik, bilgi teknolojisi. Benim öğrencilik yıllarımda, internet, e-mail, kişisel bilgisayar, I-Phone, SMS, Facebook, Apple, Wikipedia vb. yoktu. İletişim ve bilgisayar çağı olan günümüzde ise, bunların hepsi, insanların günlük hayatlarında artık sıradan bir biçimde kullandığı şeyler. Tüm bu yeniliklerin, yeni hukuki düzenlemeleri gerektirmesi ise şaşırılacak bir durum değil. Hukuk, geleneksel yorum yöntemlerinin yanı sıra, dinamik yoruma (ki doğruluğu, örneğin ABD Anayasası'nın Supreme Court tarafından yorumlanmasında olduğu gibi, tartışmalı olsa da) da açıktır. Ancak, öyle teknik yenilikler ya da önceden öngörülemediş kombinasyonlar ortaya çıkabilir ki, şimdiye kadar geçerli olan kanuni düzenlemeler ya da sözleşme kuralları, yorum yöntemiyle dahi bu yeniliklere kolayca uygulanamayabilir. Bu noktada, bilişim hukukuna ilişkin bir yeniliği örnek olarak gösterebilirim²²: Hata veren standart bir yazılım programı, yeni taleplere uyarlınmak zorundadır. Bu nedenle üreticiler, müşterilerine "Yazılım Bakımı" olarak adlandırılan bir hizmet sunarlar. Söz konusu hizmet aşağıdaki içeriğe sahiptir:

²¹ Federal Cumhuriyet'in diğer eyaletlerine ilişkin sayısal veriler için bkz. Friedrichsen, "Justitia wird weiblich", Liberal H. 4/2015, s. 48 s. (49).

²² Konuya ve hukuki içeriğine ilişkin verdiği bilgiler için, Avukat Prof. Michael Bartsch'a müteşekkirim; daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bartsch, Das BGB und die modernen Vertgastypen, Computer und Recht H. 1/2000, s. 3 vd.

a) Müşteriye standart yazılımın yeni sürümü teslim edilir. Yani müşteri, yeni üretilmiş bir ürünü teslim alır; ki bu Alman Medeni Kanunu sisteminde, satım hukukunun konusudur.

b) Müşteri, kusurun giderilmesini talep etme hakkına sahiptir; ki bu Alman Medeni Kanunu sisteminde, eser sözleşmesinin konusudur.

c) Müşteri, arıza halinde danışma talep etme hakkına sahiptir; ki bu Alman Medeni Kanunu sisteminde hizmet sözleşmesinin konusudur.

Bilgi teknolojisi alanındaki rekabetin yarattığı baskı, herşeyin sürekli bir biçimde daha da hızlı olması zorunluluğunu doğuruyor. Dünyanın en hızlı hesap makinesi, hayal edilemeyecek kadar çok işlemi, aklın alamayacağı kadar kısa bir sürede yapabiliyor (Dünyanın en hızlı hesap makinelerinde biri Hamburg Üniversitesi'nin İklim Ölçüm Merkezi'nde bulunmaktadır ve saniyede 10¹⁵ işlem yapabilmektedir.). Modern toplumda hız bir koz ise, bu durumda birçok ülkenin "yasama makinesi" de geçmişe nazaran daha hızlı işleyecektir. Söz konusu hız eğilimi, yalnızca siyasetçiler için değil, hukukçular için de ciddi bir zorluktur. Zira hukukçu, ortaya çıkan yeni hukuki sorunlara karşı devamlı hazır olmasını sağlayacak bir beceriyi geliştirmek zorundadır. Öte yandan, hukuk alanında giderek daha da artan dijitalleşme, yalnızca teorik alanda değil, aynı zamanda uygulama alanında da bir çabayı gerektirir. 13.-16.09.2016 tarihlerinde Essen'de gerçekleşecek "71. Deutschen Juristentages" sempozyum programı için seçilen alt başlıklar da bunun bir kanıtıdır: Özel hukuk program başlığı "Dijital Ekonomi – Analog Hukuk – BGB'nin 'Update'e mi İhtiyacı Var?" ve iş hukuku program başlığı ise "İş Dünyasının Dijitalleşmesi – Yeni Sorunlar ve Düzenleme Gerekliği"dir.

3. Uzmanlaşma: Teknolojik yenilikler hukuk alanında, sadece yukarıda değindiklerime değil, aynı zamanda giderek artan bir uzmanlaşmaya da sebep olmaktadır. Bugüne kadar bilinen ve hukukçulara güven duyulan klasik hukuk alanlarından, farklı içerikleriyle tamamen yeni ve oldukça kapsamlı hukuk alanları doğuyor. Bu noktada, çevre hukuku özellikle iyi bir örnek.²³ Bugün çok geniş kapsamlı ve evrensel olan bu hukuk alanının Almanya'daki çıkış noktası ve gelişimi, çok küçük iki hukuk dalında yatmaktadır; özel hukukun bir kolu olan komşuluk hukuku ve idare hukukunun bir kolu olan polis hukuku. Diğer yandan, Kanada topraklarındaki bir fabrikanın sebep olduğu kirliliğin, sınırı aşarak ABD topraklarında zarara yol açmasına ilişkin Trailer-Smelter vakası, uluslararası çevre hukukunun "leading case"i olarak kabul edilir.²⁴ Bugün ise, örneğin iklim değişiklikleri veya Pasifik'te sıklıkla meydana gelen kasırgalar sebebiyle, doğal yaşam unsurları tehdit altındadır. Dolayısıyla, söz konusu güncel tehlikeler karşısında hukuk biliminin, ulusal ve uluslararası çevre hukuku düzenlemeleri aracılığıyla çevrenin korunmasıyla uğraşıyor olması çok önemlidir.

Çevre hukukunun yanı sıra, uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmış başka birçok hukuk alanı daha vardır. Örneğin, gıda hukuku, tüketici koruma hukuku, tıp hukuku, spor hukuku (özellikle doping ve doping kontrolü hakkındaki hukuki sorunlar bağlamında), bilişim hukuku, seyahat hukuku, deniz derinliklerinde maden arama hukuku, uluslararası ceza hukuku, uzay hukuku, nükleer

²³ Kloepfer, Umweltrecht, 3. Bası, 2004.

²⁴ Trail Smelter Hakem Kararı, Report of International Arbitral Awards Bd. III, 1905, s. 1938.

leer enerji hukuku, kişisel verilerin işlenmesi ve korunması hukuku ve – başta Avrupa Birliği üye devletleri için önemli olmak üzere – Avrupa Birliği hukuku. Söz konusu bu uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasının ve gelişmesinin, pratik sonuçları da vardır. Örneğin, belirli alanlarda uzmanlaşan hukukçuların üyesi olduğu dernekler kurulmakta ya da “Computer und Recht”, “Recht & Psychiatrie” ve “Recht der Erneuerbaren Energien” gibi her geçen gün yeni uzmanlık dergileri yayınlanmaktadır.

Alman kanun koyucu da hukukta giderek yaygınlaşan uzmanlaşmayı dikkate aldı ve örneğin iş hukuku avukatı, aile hukuku avukatı ya da idare hukuku avukatı gibi avukatın özellikle uzmanlaştığı bir alanı belirten, “uzman avukatlık” kurumunu kabul etti. Almanya’da kanun ile düzenlenmiş 21 “uzman avukatlık” çeşidi vardır.²⁵ Ayrıca son dönemde, yabancılar hukuku ve mülteci hukukunda uzmanlaşmış çok az sayıda avukat olduğu gerekçesiyle, göç hukukuna ilişkin olarak da bir uzman avukatlık kurumunun kabul edilmesi gözden geçirilmektedir. Diğer yandan, giderek artan uzmanlaşma eğilimi, Alman mahkemelerinin bünyesinde de, örneğin basın hukuku ya da rekabet hukuku dairesi gibi, belirli hukuk alanlarında uzmanlaşmış hâkim heyetlerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Sonuç olarak modern toplum hukukçusu, günün birinde uzmanlaşmak zorunda kalmaktan kaçamaz. Ayrıca bugün hukukçuların mesleki oryantasyonu açısından başka bir uzmanlaşma eğilimi daha söz konusu: Uzmanlaşma içinde uzmanlaşma. Bunun ne anlama geldiğini, şu örnekle açıklayabilirim: Çevre hukuku hali hazırda bir uzmanlık alanıdır; ancak, kendi içinde de tekrar tekrar başka (daha dar) alanlara bölünür. Örneğin atıkların tasfiyesine ilişkin hukuk alanı gibi. Yetersiz bir atık tasfiyesinin²⁶ ne gibi dramatik sonuçları olabileceğini, 2015 yazında Beyrut’da bir çöp deposunun kapatılmasını ve sonrasında şehirde oluşan çöp dağlarını protesto amaçlı düzenlenen ve şiddet içeren gösteriler kanıtlamıştır.

III. Uluslararası Toplum

Hukukçunun bugün faaliyette bulunduğu modern toplum, geçmişe nazaran daha küreselleşmiş bir toplumdur. Dünya henüz bir köy olmadı ama, beş kıta birbirine iyice yaklaştı. Güçlü bir biçimde artan “hareketlilik”, modern toplumun en karakteristik özelliği olarak ortaya çıkıyor, ki artık yalnızca fikirlerin değil, devlet sınırlarını aşan insan ve sermayenin hareketliliği söz konusu. İş-gücü göçü, öğrenci değişim programları ve kitleli turizm insan hareketliliğinin en bilinen örnekleriyken; en güncel göstergesi ise, Türkiye²⁷, Yunanistan, İtalya, Ürdün, Avusturya, Makedonya, Macaristan, Lübnan, Almanya ve diğer ülkelerde bulunan muazzam sayıda mültecidir. Mülteci hareketinin sebebi, iç savaş ya da siyasi düşünce sebebiyle zulüm olabileceği gibi, yalnızca daha iyi yaşam koşullarına sahip olma ümidi de olabilir. Siyasi düşünceler sebebiyle zulme uğrama ya da savaş, iltica hakkının (md. 16 a GG) konusuyken; yoksulluk ise iltica hakkından çok uluslararası dayanışmanın konusudur. Örneğin

²⁵ Türkiye’de şu an, uzman avukatlık kurumuna ilişkin yasal bir düzenleme yoktur. Ancak, Türkiye Barolar Birliği’nin konuya ilişkin önerileri vardır.

²⁶ Bkz. Verstejl/Kunig/Paetow, Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetz, 2003

²⁷ Başbakan Merkel, 22.9.2015 tarihinde önde gelen yerel örgütler ile yaptığı toplantıda, “sorunun anahtarının” Türkiye’de olduğunu ifade etmiştir. Merkel’e göre, çözüm Türkiye ile birlikte bulunmalıdır, zira AB Türkiye ile olan sınırlarını koruyamamaktadır. FAZ Nr. 221, 29.9.2015, s. 2.

üçüncü dünya ülkelerine verilen kalkınma yardımları aracılığıyla yoksullukla mücadele edilmektedir. Bu türden bir uluslararası dayanışma hızlı bir biçimde artan dünya nüfusu göz önünde tutulduğunda oldukça önemlidir. Bugün 7,3 milyar olan dünya nüfusunun, bu yüzyılın sonunda 11,2 milyara yükselmesi beklenmektedir ve söz konusu artış, neredeyse sadece gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle Sahra'nın güneyindeki yoksul Afrika ülkelerinin nüfuslarındaki artıştan kaynaklanacaktır.²⁸

Modern toplumun uluslararasılaşmasının başka bir göstergesi de, uluslararası aktörlerin giderek artan sayısı; somut olarak söylersem, uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve sorumlulukların taşıyıcısı olan uluslararası hukuk süjelerinin çoğalmasındır. Geçmişten bu yana en önemli uluslararası hukuk süjesi olan devletlerin sayısı, günümüzde epey artmıştır. Yalnızca eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kurulmuş birçok yeni devlet bile, burada başlı başına örnektir. Bu bağlamda, eleştirel bir kavram olan "Balkanlaştırma", eskiden tek parça olan bir coğrafyanın *sezession* yoluyla bölünmesini belirtir. İngiltere-İskoçya, Kanada-Quebec ve İspanya-Katalonya, güncel *sezession* taleplerine verilen örneklerdir. Bunun yanında, eski sömürgeler, himaye ve manda yönetimi altındaki ülkeler ve BM-Güven Bölgesi rejimleri, sömürge imparatorluklarının çökmesiyle birlikte, bağımsız birer devlet haline gelmiştir. Örneğin, 1919 yılında kurulduğunda, Milletler Cemiyeti'nin yalnızca 45 üyesi vardı. 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler'in ise, o gün 51 olan üye sayısı, bugün 193'e yükselmiştir.²⁹ Ancak, uluslararası hukukun süjesi olan devletler listesinde, Birleşmiş Milletler'e farklı sebeplerden dolayı üye olmayan devletleri de dâhil etmek gerekir; örneğin mikro devletler (Andorra, Monako, San Marino gibi) ve sadece çok az sayıda devletin uluslararası hukuk bağlamında tanıdığı ülkeler (Abhazya, Çin Cumhuriyeti [Tayvan], Kosova, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Güney Osetya ve Filistin, ki BM'de yalnızca gözlemci statüsüne sahiptir) de birer uluslararası aktördür. Uluslararası hukukun süjesi olan devletlerin sayısındaki çoğalma, uluslararası anlaşmaların sayısını da arttırmıştır. Örneğin, Almanya yüzlerce uluslararası anlaşmaya taraftır.

Ancak uluslararası tek aktör, devlet değildir. Uluslararası örgütler de, hükümetler arası (International Governmental Organisations³⁰) ve hükümetler dışı (International Non-Governmental Organisations³¹) olmak üzere birer uluslararası aktördür. Birleşmiş Milletler ve Kuzey Atlantik Paktı Örgütü hükümetler arası örgütlere; Dünya Af Örgütü ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi ise hükümetler dışı örgütlere örnektir. Ve nihayetinde, modern uluslararası hukuktaki yeni gelişmelere uygun olarak, artık gerçek kişiler, yani bireyler de uluslararası hukukun süjeleri olarak kabul görüyor, ki bu noktada, itici güç insan haklarının evrensellesmesidir.

²⁸ Wermelskirchen, Die Zukunft ist schon da, FAZ Nr. 188, 15.8.2015, s. 1.

²⁹ Eylül 2015.

³⁰ Bugün, yaklaşık olarak 250 hükümetler arası örgüt dünya çapında faaliyet göstermektedir. (Kaynak: Yearbook of International Organizations).

³¹ Hükümetler dışı uluslararası örgüt sayısı tam olarak bilinemeyecek kadar çoktur. Ancak bugün, 38.000 civarı aktif ve 30.000 civarı pasif hükümetler dışı uluslararası örgüt olduğu tahmin edilmektedir ve sayıları her yıl 1.200 civarında artmaktadır. (Kaynak: Yearbook of International Organizations).

Bir hukukçu, diplomat değilse ya da bir uluslararası örgütte çalışmıyorsa, normal şartlar altında uluslararası hukuk ile çok az uğraşacaktır. Ancak modern toplumda, uluslararası hukukun yanı sıra; örneğin aile hukuku alanında olduğu gibi, belli bir oranda medeni hukuk, ama özellikle ekonomi hukuku da uluslararası bir nitelik taşır. Modern toplumdaki ekonomik küreselleşme, ekonomi hukukunun geçmiş zamanlar ile karşılaştırıldığında tasavvur dahi edilemeyecek bir biçimde uluslararası hale gelmesine yol açmıştır. Merkezleri ayrı ayrı ülkelerde olan şirketlerin, sermaye ortaklıkları yoluyla kurdukları sıkı ilişkiler, farklı hukukların da temasına ve dolayısıyla birçok avukatın uluslararası bir meslek icra etmesine sebep oldu. Artık, farklı ülkelerdeki bürolarında farklı uyruktan yüzlerce avukat çalıştıran hukuk firmaları var. Sadece bir örnek olarak, Sherman & Sterling Hukuk Firması'nın verdiği bir iş ilanının altındaki "global reach" imzasında firmanın faaliyet gösterdiği yerler sıralamasını vermek istiyorum: Abu Dabi, Pekin, Brüksel, Frankfurt, Hong Kong, Londra, Milano, New York Palo Alto, Paris, Roma, San Francisco, São Paulo, Şanghay, Singapur, Tokyo, Toronto, Washington. Birçok şirketin sınır ötesi birleşmesi, "acquisition & merger" kavramı ekseninde çözülmesi gereken ve neredeyse her zaman karmaşık olan hukuki meseleleri de beraberinde getiriyor. İşte bu yüzden, Alman otomobil üreticisi Daimler ile ABD otomobil üreticisi Chrysler'in birleşmesinde (ki, bu arada bu birleşme feshedildi) söylentiye göre 300 civarında hukukçu görev almış. Güncel Volkswagen vakasında (Eksoz manipülasyonu) ise, farklı ülkelere 300'den fazla hukukçunun çalışacağı kesin.

Yukarıda bahsettiğim avukatlık faaliyetlerindeki uluslararasılaşma hukuk pratiğine ilişkindir. Ancak bunun yanında, hukuk bilimi, yani hukuk teorisi de (ki, pratikle daima ilişki içindedir) giderek daha uluslararası bir hal alıyor. Örneğin karşılaştırmalı hukuk, modern hukuk bilminde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Farklı ülkelere hukukçular bir araya gelerek hukuk dernekleri kuruyor – ki bu bağlamda hukuk öğrencileri için "Avrupa Hukuk Öğrencileri Birliği (ELSA)" belirtilmelidir. Hukuk kitapları ve monografileri farklı dillere çevriliyor. 2015 Mayısında, yani Kırım krizi devam ederken, dokuz Alman profesör tarafından yazılmış bir uluslararası hukuk ders kitabının Rusça çevirisi, Moskova'da Alman Büyükelçilik konutunda takdim edildi.³² Örneğin Almanya'da, bir Çin hukuku dergisi (Zeitschrift für chinesisches Recht) yayınlanıyor. Ortaçağ'da birçok öğrencinin, o zamanların ünlü Bologna Üniversitesi'ni ziyaret etmesini hatırlatır biçimde, bugün de azımsanamayacak sayıda hukuk öğrencisi, bir ya da iki dönem yurt dışındaki bir hukuk fakültesinde öğrenim görüyor.³³ Ve bu bağlamda, şimdiye kadar bir ilk olan ve gelecek vaat eden Türk-Alman Üniversitesi'nin "Hukuk Lisans Programı" şöyle tanıtılıyor: "Program, klasik Türk hukuk öğretimini, Alman, Avrupa ve uluslararası öğretim eğilimleri ile bağdaştırmaktadır. Üçte biri Almanca olarak işlenen derslere, mesleki hukuki yabancı dil öğrenimi de eşlik etmektedir."³⁴

Teşekkür: Yazar, Almanya'ya ilişkin araştırmalar için Katharina Schuwalski'ye ve Türkiye'ye ilişkin araştırmalar için Çiğdem Vardar'a teşekkür eder.

³² Almanca orijinali: Graf Vitthum (ed.), Völkerrecht, 3. Bası, 2004. Ayrıca, kitabın 2. Baskısı, Çinceye çevrilmiştir.

³³ Buna ilişkin ERASMUS-Programına sadece AB üye devletleri değil, İsviçre, Norveç, İzlanda, Lihtenştayn ve Türkiye de taraftır.

³⁴ Bu ve diğer başka bilgiler, Türk-Alman Üniversitesi tarafından yayınlanmış "Studieren an der TDU" başlıklı broşürde yer almaktadır, s. 12 vd.

KAYNAKÇA

- Bäcker, Gerechtigkeit im Rechtsstaat. Das Rechtsstaatsprinzip des Bundesverfassungsgerichts zwischen Grundgesetz und Gerechtigkeit, 2015
- Bartsch, Das BGB und die modernen Vertragstypen, Computer und Recht H. 1/2000
- Bothe, ed. Graf Vitzthum, Völkerrecht, 3. Bası, 2004
- DIE WELT-WOCHE (Schweiz) No: 29, 16.7.2015
- Dokyun Kim, Gerechtigkeit und Verfassung. Eine Rawlssche Deutung der bundesverfassungsgerichtlichen Formel "eine am Gerechtigkeitsgedanken orientierte Betrachtungsweise", 2004
- Friedrich, Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945, 2002
- Friedrichsen, "Justitia wird weiblich", Liberal H. 4/2015
- Kloepfer, Umweltrecht, 3. Bası, 2004
- Kunig, Das Rechtsstaatsprinzip. Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland, 1986
- Längsfeld, Anwaltspflichten und Mediation. Zu der Haftung des Parteianwalts zwischen der Rechtsferne der Mediation und der Rechtsbindung des Rechtsanwalts – zugleich eine Darstellung aktueller Rechtsfragen der Mediation, 2015; ayrıca bkz. Rüssel, Mediation in komplexen Verwaltungsverfahren, 2004
- Schumacher, Die Zerstörung deutscher Städte im Luftkrieg. „Morale Bombing“ im Visier von Völkerrecht, Moral und Erinnerungskultur, 2008
- Sobota, Das Prinzip Rechtsstaat, 1997
- Versteyl/Kunig/Paetow, Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetz, 2003
- von Münch, Rechtliche und politische Probleme von Koalitionsregierungen, 1993
- von Münch, Spannende Jahre, 2014
- Wermelskirchen, Die Zukunft ist schon da, FAZ Nr. 188, 15.8.2015